

С. Суданский
Твори

Степан Руданський

212

Продруковано 1933 г.

ТВОРИ
з історії України.

4836

ОСБ 1949

Видавництво „Дністер“.

1991

Кам'янець-на-Поділлі.
1919

ІНВ. БЗ

Віщий Олег ¹⁾.

I.

Не у гості, а на кости
Ходили Козари ²⁾,
Та не пиво ж і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрався Олег віщий
На вражу долю,
Іде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня ³⁾ цареградська,
Шелом аж палає,
І кінь його білогривий
Соколом ступає.
Олег іде чистим полем,
Грає білогривий,—
Але хто ж то коло гаю
Як молоко сивий?
Лиш палиця коло нього
Та гуслі без струнів...

¹⁾ Олег—перший князь на Україні, про якого маємо певні писані відомості, що він справді княював десь коло 910—914 р.р. в Києві, підбивав під себе сусід і щасливо воював з греками. За розум прозвано його віщим. Про смерть Олега зосталася легенда (стародавній переказ), що один кудесник (характерник) віщував йому вмерти від любимого коня. Олег перестав їздити тим конем, а коли кінь той здох, Олег вийшов подивитися на його кости й поглизувати з віщування. В той час, як він ступив ногою на череп коня, звідти виповзла гадюка, вкусила князя, і він од того помер.

²⁾ Козари, хозари—дикі степові люди, які сусідували тоді з Київським князівством і не раз нападали на нього й нищили.

³⁾ Панцир.

То великий старець божий,
 То вішун Перунів ⁴⁾.
 І Олег до того старця
 Коня повертає,
 Через сідло поклонився,
 Вішун питає:
 — Скажи мені, старче божий,
 Перунів пророче,
 Чи живо я, чи не живо
 Сплющу свої очі?
 І не бійся і не тайся,
 Я дармо не схочу,
 Я за слово правдивее
 Тебе озолочу.
 — Та мені то, — вішун каже, —
 Нічого боятись,
 А золотом твоїм, княже,
 Не озолочатись.
 Срібла, злата не ношу я,
 Князів не боюся,
 А що буде із тобою,
 Я не потаюся.
 Ти щасливий, пане-княже,
 Недолі не знаєш,
 Та як будеш умірати,
 Мене спогадаєш.
 Твоя слава тепер ходить
 Помежи землями,
 В Царєграді прибиваєш
 Ти щити на брамі; ⁵⁾

⁴⁾ Наші предки слов'яни були погани. Вони вірили у всяких богів. Вірили, що сонце — найстарший Бог і звали його Дажь-Бог; вірили, що грим — теж Бог, і звали його Перун і т. п. Вони робили й ідолів — таких богів і поклонялися їм.

⁵⁾ Після одної щасливої перемоги над греками Олег на знак своєї перемоги звелів прибити на брамі грецької столиці Царєграду свій щит.

Тебе, княже, не спиняють
 Ні яри, ні гори,
 Затихає під тобою
 І синєє море.
 Твої броні золоті
 Мечі не рубають,
 І гострі вражі стріли
 Немимо літають.
 Під тобою й білогривий
 Чинить твою волю:
 То літає, як крилатий,
 По вражому полю;
 То спиниться, як камінний,
 Як вудила здвинеш, —
 А все таки ти від нього,
 Ти від коня згинеш!
 І подумав Олег віший
 Та й не довіряє,
 Через гриву похилився,
 І з коня злізає,
 І крутую шию гладить,
 І став промовляти:
 — Ой коню мій, вірний коню,
 Ой брате мій, брате!
 Не ти ж мене, вірний коню,
 З Новгороду ⁶⁾ того
 Привіз мене до Києва,
 До Дніпра старого?
 Не з тобою ж я, мій коню,
 Літав через гори,
 Не з тобою я, мій коню,
 Ходив і за море?
 І не в твоїх же стременах
 Я стояв ногами,

⁶⁾ Є легенда, що Олег перед тим, як стати на князювання в Києві, князував раніш у Новгороді.

Коли щита в Царегралі,
 Прибивав до брами?
 Тепер годі, вірний коню,
 Годі, милий брате,—
 В золоті твої стремена
 Мені не ступати!...
 У стремена не ступати,
 В сідлі не сидіти
 І з тобою в чистім полі
 Вітром не летіти...
 Гуляй собі, вірний коню!
 А ви, мої діти,
 У зелену паполому ⁷⁾
 Коня одягніте
 І давайте йому пити
 Із мої криниці,
 І давайте йому їсти
 Ярої пшениці!...—
 І вірні його слуги
 Білогрива взяли,
 А другого—вороного
 Князеві подали.

II.

Ба, надходить і проходить
 Не час, не година,
 Аж гуляє Олег віщий,
 Гуляє дружина ⁸⁾;
 І срібні й золоті
 Чари вихиляють,
 І давні і нові
 Бійки споминяють...
 — А що ж кінь мій білогривий?—
 Олег запитався.

⁷⁾ Паполома—покрив.

⁸⁾ Дружиною звалось військо князів.

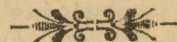
— Не питайся, милий княже!—
 Слуга обізвався:
 Давно уже білогривий
 Гуляє на волі,
 Коло Дніпру широкого
 На чистому полі;
 І вовки його годують,
 Птахи доглядають,
 Буйні вітри його чешуть.
 Дощі вимивають;
 І на ньому уже, княже,
 Зіллям зелениться
 Не зелена паполома—
 Зелена травиця.
 І тримає Олег чару
 Та й не вихиляє,
 Похилився головою
 Та й собі гадає:
 — Не чекав же мої смерти,
 Згинув білогривий...
 А де ж слова твої віші,
 Віщуне ти сивий?
 І поїхав Олег віщий,
 Поїхали гості,
 Коло Дніпру на березі
 Оглядають кості.
 Там дощі їх вимивають,
 Порох присипає,
 І над ними буйний вітер
 Траву хилиає...
 І Олег на білий череп
 Наступив ногою
 І говорить:—Спи, мій коню,
 В мирі та спокою!
 Спи, мій коню, у спокою,
 Піском засипайся,

Жовтим піском засипайся,
 В траву завивайся,—
 Та не жалуй на Олега,
 Що він тебе кинув,
 Що без нього ти без слави
 Серед поля згинув...
 Не на князя, коню, жалуй,
 Не на пана свого,—
 На віщуна, коню, жалуй,
 Віщуна старого!...
 Але знати, пане-брате,
 Того не бувало,
 Щоби слово віщунове
 Дарма проісало.
 І ще кости білогрива
 Вода не обмила,
 Як гадюка у черепі
 Гніздо собі звела.
 І тільки лиш Олег віщий
 Череп наступає,
 А гадюка із черепа
 Вже дюрю шукає,
 Олег череп наступає,
 Похитнути хоче,
 А гадюка із черепа
 Пнеться через очі.
 Олег мову починає,
 З віщуна сміється,
 А гадюка із черепа
 І пинить і в'ється...
 Олег мови не жінчає,
 Скочив як на мухах—
 Йому в ногу засморгталась
 Чорная гадюка...
 І промовив Олег віщий:
 — Твоя правда, сивий!

Згубив мене мій кінь вірний,
 Мій кінь білогривий.

Зеленіє на могилі
 Свіжая дернина:
 Над Олегом п'є, гуляє
 Сивая дружина;
 І срібнії й золоті
 Чаривихиліє
 І давнії і нові
 Бійки споминає.
 1860. І. 25.

Ігорь Сіверський

Прислівля.

Співу за Сіверського князя Ігоря
 я переклав з Ідної стародавньої співи,
 котра пішла аж до нашого часу й на-
 зивається по старому: „Слове о плъку
 Игоревѣ“.

Зложена сая стародавня співа ме-
 жи 17-ю роками панування князя Рури-
 ка Ростиславича, инакше—межи 1194 і
 1211 роком. На сей час показує й сам
 співак у сему місці своєї співи:

О, стонати руской земли,
 Помянувши пръвую годину,
 И пръвыхъ князей!
 Того старого Владимира
 Не лъзѣ бѣ пригвоздити
 Къ горамъ Киевскимъ,
 Сего бо нынѣ сташа
 Стязи Рюриковы
 А дружи Давыдовы.

Але хто зложив—сього не знати:
знати тільки, що він був не північний
русин *), а полуднєвий,—то доводить як
сама мова, так і той людський звичай,
котрий відбився в його співі.

Заспівка.

Чи не гоже ж то нам буде
Словом давнім, брате,
Словом трудних оповіток
Пісню надпочати, —
Пісню тому Ігореві ¹⁾,
Святослава сину,
Що водив колись на бійку
Храбрую дружину?
Та й початись тії пісні,
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу,
Як Боян ²⁾ співає.
Во Боян той, як кому лиш
За пісню береться,
То мислю по дереві ³⁾
Так і розтечеться.
І ганяє сірим вовком
Через гори, яри,
І літає орлом сизим
Під саміи хмари.

*) Наші предки спершу авалися тільки слов'янами, але як вони почали торгувати з греками, то греки прозвали землю „Рус“, а їх русинами. Так прописано й у старих грецьких книгах: „русини“, „русинський“, „Русь“.

¹⁾ Ігорь Святославів—внук Олега, правнук Святослава, праправнук Ярослава І. (Примітки Ст. Руд—ського).

²⁾ Серед князівського війська бували співаки, які оспівували їхні походи. Серед тих співаків особливо уславився співак Боян між 1050—1080 р.

³⁾ Се б то по струментові.

Лиш бувало усобиці
Давні спогадає,—
Десять соколів на стадо
Лебедів пускає,
І которую лебідку
Сокил дотикає,
Та лебідка попереду
Пісню і співає:
То старому Ярославу ⁴⁾,
То тому Мстиславу ⁵⁾,
Що касожського Реледю
Зарізав на славу;
Або, коли спогадає
Недавною годину,
То й красному Романові
Святослава сину ⁶⁾.
Не соколів на лебідок
Той Боян пускає:
То він пальці свої віші
На струни спускає.
І на живі тії струни
Лиш пальці наскочуть,
То вони вже самі славу
Князям і бренькочуть.
Так почнемо ж собі, брате,
Пісню ту співати
Від Владимира старого ⁷⁾
До Ігоря того,

⁴⁾ Ярослав І—прапрадід Ігоря.

⁵⁾ Мстислав Тмутарканський, брат Ярослава І, в 1022 р. на поединкові убив касожського князя Реледю і полонив його жінку й дітей.

⁶⁾ Роман Святославів, красний брат Олега, діда Ігорєвого. Погиб в 1079 р.

⁷⁾ Володимир І—батько Ярослава І. Але тут співак помилився і почне свою співу не від Володимира, а просто від Ігоря.

Ще закріпив собі розум
На бучії волі,
Що нагострив своє серце
Відвагою в полі;
А з відваги і дружину
Полів молодецьку
За рідною землею руську ⁹⁾,
В землю половецьку.

I. Війна.

I.

Глянув Ігорь проти сонця,—
Сонце померкло ⁹⁾
І від нього ціле військо
Тьмою прикривало.
А він каже до дружини:
„Братя і дружано!
Лучче ж нам потятим бути
Ниж в полоні гануть!
А сялемо, ми і братя,
На бистрії коні,
Подивимся, п гуляем
По синьому Дону!
Спала князеві охота
Дону скоштувати
І в запллі забув знам'я
І став промовляти:
„Хочу з вами, Русинами,
Військом молодецьким.

⁹⁾ В той час ще землі українські як і московські звалися руськими. Половецька земля—це та, де були половці—степовики: теперішня Харківщина, Вороніжчина та інші.

⁹⁾ Тут говориться за ту ж затьму сонця, що була 1 мая в день св. пророка Іреми.

Кон'є своє приломити
В полі половецьким.
Хочу в полі половецьким
Голову зложити,
Або Дону великого
Шеломом попати!
О, Вояне мій, Вояне!
Старий воловію!
Пощебечи полки сії,
Бо я не умію!
Ти по дереві мисленнім
Соловейком граєш,
Ти до хмери і до неба
Думкою літаєш.
Ти споїв би враз і славу
І тодішнє горе,
Ти слідив би за Трояном ¹⁰⁾
Через яри-гори...
Скажи ж мені, як печати,
Подай мені руку!
Може було так співати
Олегову внуку:
Не соколи через поле
Від вітру несуться,
Галичі стада до Дону
Великого б'ються.
Або може, мій Вояне,
Велесовий внуче ¹¹⁾,

¹⁰⁾ Слово Троян заповне пригадує римського цісаря Трояна і перейшло в полудневу Русь із Риму разом з його мечем і валам, котрий загорнув весь Червень і частъ Поділі і котрий ще досі носить назву Троянового вала. Але наші прадіди думали, що Троян—все ідно, що цар, або цісар, і стали називати Троянами не тільки всіх римських цісарів, але і своїх князів, як їх хотіли по-величати. Тут Трояном заповне називається Ігорь.

¹¹⁾ Велес або Волос був бог череди; але чого Боги називається його внуче,—сказати трудно.

Може, було так почати,
 Може б, було лучче:
 Иржать коні за Сулою¹²⁾,
 В Києві весілля,
 Трублять труби в Новім-граді¹³⁾,
 Стяги край Путівля.
 Ігорь тільки Всеволода¹⁴⁾
 Милого чекає...
 Аж Всеволод прибуває,
 Брату промовляє:
 „Іден ти мій брате світе!
 Ідна моя слава!
 Та ж обидва ми. Ігорю,
 Сини Святослава!
 Сідлай, брате, свої коні,
 А мої готові:
 Там у Курську осідлані
 Стоять наготові.
 А мої Куряни—жваві
 І свідомі діти;
 Вони в мене під трубами
 Змаленьку вповиті,
 Кінцем коп'я годовані,
 Зросли у шеломі,
 Путь-дорога їм відома,
 Яри їм знакомі.
 У них луки натягнуті,
 А тули відкриті;
 У них шаблі ізострені
 І кривлею змиті.
 Самі скачуть серед поля,
 Як вовки криваві,
 Шукаючи собі чести
 А князеві слави“!

¹²⁾ Сула—річка на Полтавщині.

¹³⁾ Новгород Сіверський—столиця Ігорева.

¹⁴⁾ Всеволод Святославів курський і трубчевський, менший брат Ігоря.

І вступив могучий Ігорь
 В стремено ногою
 І погнав з своїм військом
 По чистому полю.
 Сонце йому путь-дорогу
 Тьмою заступає,
 І ніч стогне і грізбою
 Птахів розбуджає.
 І звірина серед степу
 Свище, завиває,
 І на дереві високім
 Диво викликає¹⁵⁾.
 І шле чутку на Поморе,
 Сулу і Суроже¹⁶⁾,
 Волгу, Корсунь¹⁷⁾ і до тебе,
 Тьмуторканський боже¹⁸⁾.
 І Половці не готові
 Дороги обрали
 І до Дону великого
 Степом пробігали;
 І скрипіли їх теліжки
 В опівнічну пору,
 Як лебеді розпушені
 По синьому морю...

¹⁵⁾ Бог його знає, що то за диво, а співають же і у нас:

Перейду я поле, стану на межі,
 Аж мое диво п'яне лежить.
 Ой, стану я гадати,
 Як би тее диво назвати.

¹⁶⁾ Думають, що то було або Азівське море, або судак у Криму.

¹⁷⁾ Давній Херсон Таврицький.

¹⁸⁾ Тьмуторкань був коло Азівського моря, де виспа Тамань, котра і сама колись називалась Тьмуторканською (див. Патерик, Жит. св. Нікона). До Олега Тьмуторкань був руським, а після Олега його завоювали Половці.

Веде Ігорь своє військо,
 До Дону поспішає,
 І біда його без часу
 Птахів опасає;
 Та й вовки в ярах подобно
 Лиха виглядають,
 І орли на кости клокотом
 Звірину скликають.
 На червоні щити брешуть
 Степові лисиці!...
 О, руськая земле, земле!
 Та вже на границі!

Довго-довго ніч смеркає
 Зоря-світ запала,
 Мла по полі розкотилась,
 Поля покривала.
 Заснув щебет солов'їний.
 Галки починають,
 А Русини серед поля
 Міцно спочивають.
 І все поле згородили
 Своїми щитами,
 Шукаючи собі чести
 А князеві слави.

II.

Рано в п'ятницю Русини
 Половців нагнали
 І полки їх погані
 Прахом потоптали.
 І розсипались стрілами
 По вражому полю,
 Красних дівок половецьких
 Гнали у неволю,
 Брали злото й паволоки ¹⁹⁾
 Брали оксамити,

¹⁹⁾ Паволока — шовкова тканина.

А лишкою мости собі
 Почали мостити.
 І мостили по болотах
 Та по грузовинах
 Опанчами, кожухами
 Зрочам ²⁰⁾ Половчина
 А червоний стяг і гілку
 Білу херугку
 І срібнее стружжа, ²²⁾ — дали
 Олегову внуку.

І Олега гніздо храбре
 Подрімати сіло;
 О, далеко-ж воно бідне
 В поле залетіло...
 Ніби воно й не родилось
 Само для обижі ²³⁾
 Ні соколу, ні кречету,
 Ні звірині хижій.
 Ні соколу, ні, кречету,
 Ні орлову сину;
 Ані тобі, чорний ворей,
 Вражий Половчину!
 А Гзак уже сірим вовком
 Вибігає з дому,
 Кончак ²⁴⁾ йому сліди править
 К великому Дону.

На другий день дуже рано
 Руські поглядають,

²⁰⁾ Зроча — узороча, дорогоцінні річі.

²¹⁾ Думають, що гілкою називалось знам'я з поцепляною на него кінською волосіною [бунчук], бо й тепер часті кінської гривні називається гілкою.

²²⁾ Стружжа (стружіє) — ратище.

²³⁾ Обіжа — обіда, кривда.

²⁴⁾ Гзак і Кончак — половецькі хани.

Твори з історії України

Арк. 2.

Аж кроваві в небі зорі
Світ оповідають.
Чорна туча іде з моря
І закрити хоче
Штири сонця;²⁵⁾ а по ній
Блискавка михкоче.
Бути, бути сього ранку
Великому грому,
І дощеві йти стрілами
З великого Дону.

Тут то коп'ям приломатись,
Коп'ям молодецьким,
Тут то шаблям потріщати
В шеломи польвецькі —
На сій річці, на Каялі²⁶⁾,
З великого Дону!...
О, руськая земле, земле
Вертай ся до дому!...

Ото й вітер, внук Стрибога²⁷⁾,
Замахав крилами
І на руське військо з моря
Повіяв стрілами.
І движить земля і стогне,
Ріки текуть мутно,
Порох поле покриває,
Стяги мають смутно.

25) П. Дубенський думає, що тучі — то Половці, а штири сонці — штири князі Ігоревої дружини: сам Ігор, брат його Всеволод Трубчевський, племенник Святослав Ольгович Рильський і син Ігорів Володимир Путивльський.

26) Каяла-річка вливається в Дон і тепер називається Кагальник.

27) Стрибогом наші прадіди називали вітрового діда. Слово „Стрибіг“ запевне рідня слову „стрибати“.

Стриб в стремена, — давай драга!
Нехай шкапа підо мною
Стрибає й басує. (Твардовський).

Ідуть з Дона, ідуть з моря
Половецькі сили,
Зі всіх сторін Всеволода
Полки обступили.
І, бісові діти, криком
Поле згородили,
А червоними щитами
Руські згородили.

Закричали Половчани
Заїржали коні!...
А ти, Туре Всеволоде,
Стоїш на бороні!
Ти на військо половецьке
Прискаєш стрілами,
Ти гремиш об їх шеломи
Стальними мечами.
Куди скочиш, де посвітиш
Шеломом блискучим,
Там голови половецькі
Валять ся на кучи.
І шеломи оварські
Щербаті валились,
Бо у тебе, Всеволоде,
Стріли закалились...

Та якій-ж йому, браття,
Дорогі рани,
Він забув життя і шани,
Чернигів коханий;
Забув звичай і обичай,
І столицю ясну
І князю свою милу,
Глібовну прекрасну.²⁸⁾

28) Ольга — дочка Гліба Юрієвого і сестра Володимира Переяславського.

3.

Були віки Троянові,²⁹⁾
 Літа Ярослава,³⁰⁾
 Були бійки і Олега³¹⁾
 Сина Св'ятослава,
 Що мечем, бувало, тільки
 Громи висікає
 Та по цілій землі руській
 Стріли розсіває;
 Що, бувало, в Тьмуторкані
 В стремено ступає,
 А Із'яслав³²⁾, у Київі
 Бразки зачуває,
 А Володимир Всеволодів,³³⁾
 Хоч сам не без духа,
 У Чернигові що-ранку
 Затикає вуха.
 Тоді й самого Бориса,³⁴⁾
 Сина В'ячеслава,
 Привела на суд до себе
 Олегова слава.
 І поклала пазелену
 Кінську на полому
 За обижу Олегові,
 Князю молодому.
 Там і князя Із'яслава
 Вони доконали

29) Як видно, то наші прадіди лічили колись літа по віках Троянових.

30) Запевне, Ярослав і син Володимирів.

31) Олег Св'ятославів — дід Ігорів; він разом із братом Раманом красним був першим заведією свого часу.

32) Із'яслав — син Ярослава І, убитий на Нежатені 1078 р.

33) Володимир Мономах.

34) Борис — син В'ячеслава Смоленського, погіб у Нежатинській бійці в 1078 р.

І Св'ятополк³⁵⁾ свого батька
 Із тої Каяли
 Повелів між коні взяти,
 Між угорські змії,
 І відвезти до Київа,
 До церкви Софії...

О, Олега Гориславця³⁶⁾
 Війни пам'ятались:
 Тоді землі в уособицях
 Росли й засівались.
 І життя Дай-Бога внука³⁷⁾
 В грімалах губилось,
 А з-за князів і їх людям
 Віку вкоротилось.
 Тоді рідко в землі руській
 Орачі співали,
 А частіше коло трупів
 Ворони кричали,
 Та ще галич лепетала
 Та збирала діти,
 Коли з ними на поживу
 Хтіла полетіти.

Так то, люди! Були бійки,
 Були в нас і смути,
 Та такої, як се була, —
 Такої й не чути!
 Зраня світа до вечера,
 З вечера до світа

35) Св'ятополк Із'яславів через 15 літ після смерті свого батька був і сам київським князем.

36) Співак сам собі назвав Олега Гориславцем, так саме, як і рочники колись назвали Володимирову жінку Рогніду — Гориславою.

37) Дай-Бог то один із наших стародавніх богів. Внук його запевне Володимир; але чого Володимир називається його внуком, се так же трудно сказати, як і то, чого Воля називається внуком Велеса.

Летять стріли калені
 Як град серед літа.
 Гремлять шаблі об шеломи,
 Кол'я молодецькі
 Тріщать в полі чужоземнім,
 В землі половецькій.
 Чорна земля під копитом
 Як та рілля зрита,
 Вся костями посіяна
 А кривлею злита.
 Полягли там Всеволода
 Пошки гою свою
 І по цілій землі руській
 Ізійшли тугою.

Що-ж то мені зашуміло
 Рано за горами?
 Що-ж то мені задзвеніло
 Ще перед зорями?
 То князь Ігор своє військо
 В поле завертає,
 Бо жаль йому Всеволода,
 Що там погибає.
 І билися день і другий,
 І третій день билися
 Та в полудень — і Ігоря
 Стяги повалилися.

Тут то браття розлучились
 З берега Каяли,
 Тут для себе кривавого
 Вина не дістали,
 Тут лиш військо докінчило,
 Сватів попоїло,
 А само за руську землю
 Положило тіло.
 Никне трава жалощами,
 Листя ізсушилось

І дерево небологою
 До землі склонилось.

II. Туга.

I.

Не весела-ж бо то, брате,
 Година настала:
 Вже пустиня та повітря
 Силу повкривала.
 То в синах Дай-Бога внука
 Злибіда ожила
 І на землю Троянову³⁸⁾
 Дівкою³⁹⁾ ступила:
 І лебіжими крилами
 Росплескала море,
 І у Доу плескаючи,
 Розбудила гере.
 Розбудила время тяжке,
 Підійнялись Хвини,
 А у князів на поганих
 Усобиця гине,
 Бо брат брату став казати:
 "Се мое, мій брате!"
 — "І се мое, і то моє!" —
 Другий став казати,
 І за мале, як велике,
 Стали вимовляти.
 І самі на себе стали
 Гримапо кувати.

38) Земля Троянова — земля руська.

39) Одні [Пожарський] думають, що "Діва", "Злибіда" — то таврицька богиня Діана чи Діванна; другі [Максимович], що то литовська Діва-джума, що огневою хустиною навіває смерть на людей; а треті [Дубенський] думають, що то одна із тих судних дів, про котрих споминає стародавня чеська співа "Суд Любуші".

А погані зі всіх сторін
Зволікали сили
І на рівню землю руську
Відою ходили...

О, далеко-ж зайшов сокіл
К морю птиці бити,
Та храброго вже Ігоря
Полку не воскресити.

Жля і Карна ⁴⁰⁾ в руську землю
З криком поскакали
І там в полум'ї червонім
Змагу вимивали.

І сплакались руські жони,
Стали голосити:
„Ой уже-ж нам мужів милих
Мислю не змислити;

Ні мислю ізмислити,
Думою здумати,
Ні очима оглядати,
Ні гостинці брати,
Ані золота ні срібла
Не пересипати!“

Застогнав бо вже і Київ
Жалем та тугою,
Зажурився і Чернигів
Напастю лихою.

Туга тяжка розіллалась,
Наробила жалю,
І печаль тече, жирує
По руському краю.

А князі усе на себе
Гримало кували,
А погані руську землю
Всюду обігали,

40) Жля і Карна — половецькі хани.

І збирали дань по більці
Від кожного двору,
І сипали добром руським
По синьому морю.
Бо тії два Св'ятославці,
Дві храбрії сили,
Всеволод і храбрый Ігор
Кривду розбудили,
Котру батько їх київський
Приспав було тихо...

О, великий Св'ятослав той ⁴¹⁾
Був Половцям лихо!
Він роспудив їх полками,
Стальними мечами.

Він на землю половецьку
Наступив ногами,
Притоптав горби високі
І яри глибокі,

Змутив ріки і озера,
Висушив потоки;
І Коб'яка ⁴²⁾ з лукомор'я
Вихром молодецьким

Він вихватив із залізних
Полків половецьких.
І спав Коб'як поганий
В Київ у столицю
В Св'ятославові покої,
В князеву грідницю.

То-ж то Німці і Венедці,
Греки та Морзати

41) Св'ятослав Всеволодовіч — великий князь київський [1177—1194], перший брат Ігоря і Всеволода; він називається їх батьком через те, що був їх великим князем.

42) Коб'як — половецький хан, котрого Св'ятослав половецький за рік до походу Ігоря вбив.

Князя Ігоря не хвалять,
Хвалять Св'ятослава.
Того гудять, бо він стратив
Полки молодецькі
І руськеє злото всипав
В ріки половецькі;
Ще й для себе молодого
Добув сідло нове,
Сів із свого золотого
В сідло Кошийове.⁴³⁾

2.

Зажурилися забрала
І весілля плаче,
І Св'ятослав зажурився,
Смутний сон побачив.
„Снилось мені, — став казати,
І виділи очі,
Що в Києві між горами
Слав я сеї ночі,
І що ви коло постелі
Тесрвсі стали
І чорною паплогою
Мене олягали;
Що хтось мені вино черпав,
Вино сине було,
І з тяжкою трутиною
Ізмішане було;
Що з порожніх черепашок
Женьчуг висипали
Мні на груди якісь люде
І м'я-милували;
Що в теремі злотоверхім
Стелю похитнуло,
І дошки самі стояли,
Сволока не було;

43) Кошій — слуга, невільник.

Що ворони ті бісєві
Всю ніч-вечір грали
Та у Пліньська⁴⁴⁾ на болоні
Лиси оббивали...
А я шлю їх і не зішлю
На синєє море!...”

„Княже! — мовили бояре, —
Ум забрало горе!
Се-ж бо в тебе два соколи
Полетіло з хати
З отня стола золотого
Щастя пошукати,
Пошукати Тьмуторканя,
Вернути до дому,
Або шелоюм попоти
Великого Дону.
То вже крильця тих соколів
То вже припішали,
Тії крильця вже погані
Шаблями обтяли.
А самих їх опутали
В залізній пута,
Бо в день третій — пам'ятаєш,
Темно було тут.
Два червоних стовпи згасло,
Два сонці стемніло,
І молодих два місяці
З ними потемніло.
То Олега й Св'ятослава
Тьма обволочила
То й на річці, на Каялі,
Тьма світ перекрыла..
„Горе, горе землі руській
Великеє дуже:
Розсипались Половчани,
Як гніздо пардуже.

44) Пліньськ — теперішній Плісків у Галичині.

Розсипались, розіллялись,
 В морі затопили,
 І їх буйство велике
 Дає Хвину сили.
 І знеслася уже ганьба
 І стала хвалою,
 Уже й нужда підійнялась,
 Тріснула на волю,
 Уже й диво покотилось
 По чистому полю.
 І готські діви грають
 По синьому морю
 І по березі співають,
 Руським золотом дзвонять,⁴⁵⁾
 Вихваляють врем'я Буса,⁴⁶⁾
 Помсту Шаракона.⁴⁷⁾
 І милують тую помсту
 Як дитину мати,
 А нам уже, нам, дружині,
 Весілля не мати!

3.

Тоді Св'ятослав Великий
 Сплакав за князями
 І золоте слово мовив
 Змішане сльозами:

„Ой, Ігорю, Всеволоде,
 Сини мої милі!

45) Готи в 3-му віку осіли в Криму й коло 1050 р. були підбиті Половцями. Ото ж то і не диво, що після половецького грабіжу в руській землі готські діви могли дзвонити руським золотом.

46) Ідні (Кучарський) думають, що Бус, то — Бокс, король слов'ян, про якого Йордан споминає коло 373 р.; а другі (Дубенський) думають, що то Болуш, хан половецький, з котрим в 1055 р. Половці перший раз входили в переяславську область.

47) Шаракона чи Шаракунь — славний везевода половецький.

Рано ж бо ви половецьку
 Землю закрилили.
 Рано землю ту мечами
 Стали закривляти,
 Рано, рано собі стави
 Почали шукати.
 Та не чесно ж бо ви, діти,
 Ворога побили,
 Та не чесно ж кров погану
 По землі пролили!..
 Знати, серце ваше храбре
 У горні стоїлось,
 Ще й до того у буєсті
 Само закалилось.
 Закалились, закувалось,
 Діти мої милі!
 Чи ж сивині мої срібній
 Се ви учинили?
 Не вижу ж бо я ні власти,
 А ні війська много
 Багатого та сильного
 Ярослава мого,
 Мого брата Ярослава,⁴⁸⁾
 Що ходив війною
 І з чернігівською білю
 З білю і чужою:
 Із Могутів і Татарів
 І із Шелебирів,
 Із Топчаків і Резурів,
 І із Голєбирів,⁴⁹⁾
 Що без щита з захсявком,
 Полки криком сини
 І прадідню собі славу,
 Не в дзвони, дзвонили.

48) Ярослав Всеволодовіч Чернігівський — брат Св'ятослава Всеволодовича Київського.

49) Так називались деякі чужі сторони, з котрих охочі молодці служили в війську у Чернігівського князя.

На золотім столі своїм
 Ти сидиш у славі,
 Підпер гори угорськії
 Жлізними полками,
 Заступив путь королеві, ⁵⁶⁾
 Звів Дунайські брами,
 Кидаючи через хмари
 Кремінь до Дунаю,
 Наряжаючи по ріках
 Судна до Дунаю.
 Твоя грізба пролетіла
 Помежи землями!
 Ти Київ відмикаєш
 Золотії брами.
 З сніа стела золотого
 Гострими стрілами
 Ти стріляєш і салтанів
 Десь там за морями.
 Стрілай, княже Ярослав,
 Кончака лихого,
 Половчина пеганого,
 Коштя старого,
 За ріднюю землю руську,
 За Ігоря рани,
 За буйного Святославця
 Стрілай його, пане!

А ти, княже, буй Романе,
 А ти Местиславе! ⁵⁷⁾
 У вас розум храбра думка
 Заносить до слави,
 І по славу по криваву
 Ви ходити сміло

56) Королеві Угорському.

57) Роман син Мстислава—князь Володимирський (Волин!) і Мстислав син Луцького Ярослава, обидва внуки І слава, внука Володимира Мономаха.

І високо ви плинете
 В буєсті на діло,
 Як той сокіл, що в повітрі
 Крила розширяє,
 Коли птицю в своїм буйстві
 Замогти бажає.
 Бо папорги в вас залізні,
 Шеломи латинські,
 Ними трісла земля ціла
 І сторони хвинські,
 І Ятв'яги, й Деремела,
 Литва й Половчани
 Склали луки і голови
 Під тими мечами...
 Князі, князі! вже Ігорю
 Сонце світ закрило
 І дерево небологом
 Листя обронило;
 По Росі і Сулі стали
 Города ділити,
 А храброго вже Ігоря
 Полку не воскресити...
 Вас Дон, князі, зве до себе,
 Кличе, щоб летіли
 І храбрії Ольговичі
 На бійку поспіли!

О Інгварю, Всеволоде,
 Ви руськая слава!
 І всі три ви—шестокрильці
 Гнізда Местислава! ⁵⁸⁾
 Не побійним ви жеребом
 Власть забрали в руки;

58) Зрізнявши молодший дім Мстиславів з гніздом, кет-рого головами за Ігорового часу були Інгвар, Всеволод і Мстислав, співак змислив, що в сих трьох пташенят буде тоді шість крил (так думає Карамзін).

На що ж вам шеломи злоті,
Щити ляхські й луки?
Загородіть, князі, поле
Кріпкими щитами,
Зачиніть ворота полю
Гострими стрілами,
І за рідню землю руську,
За Ігоря рани,
За буйного Св'ятославця
Вийдіть на поганих!

Ідіть, князі! бо вже й Сула
Від Половців стала.
І не тече срібним струєм
До Переяслава.
Ба й Литва вже піднялася
На тих Половчанів,
І Двина тече болотом
Під криком поганих.
Там їден лиш син Васильків
Із'яслав Полоцький ⁵⁹⁾
Брязнув гострими мечами
В шеломи литовські.
Він претріпав було славу
Дідові Всеславу,
Але і сам пскотився
На траву криваву,
Перекритий червоними
Вражими щитами,
Претріпаний литовськими
Гострими мечами.
І поганий князь литовський
Підняв його з крові,
Скотив його на постелю
І до нього мовив:

59) Із'яслав—син Васильків, а внук Всеслава.

„Вже дружину твою, княже,
Птиці повкривали,
І червону кров полоцьку
Звірі полизали!“
Не було тут його брата,
Брата Брячислава, ⁶⁰⁾
Ні другого Всеволода
Коло Із'яслава.
Іден душу жемчужною
Виронив із тіла
Через рану криваву—
Злоте ожерілля.
І голоси ніють жалем—
Зникнуло весілля!
Трублять труби Городенські, ⁶¹⁾
Княже Ярослав, ⁶²⁾
І усі ви князі внуки,
Шлем'я ви Всеславе!
Вкладіть мечі верезані,
Знизьте свої стяги,
Уже ж бо ви вискочили
Із дідавої слави!
Бо своїми крамолами
Ви погані стаї
Стали зводити на землю—
На руській краї,
На руськую свою землю,
На життя Всеслава,
Котрим і так від Половців
Насил та неслава!“

60) Всеслав Брячиславів—дід Із'яслава Василькового, а внук Із'яслава Володимирового (від Рогніди) завзятий ворог Київського князя Із'яслава Ярославового, убитого на Нежатині.

61) Думають (напр. Гербель), що се тее містечко Городно, що в мінській воєводстві, в пінській повіті між річками Стиром і Гориню; але лучше думати, що се тее Гродно, що в теперішнім гродненській воєводстві.

62) Ярослав Мінський, але його рід вивести трудно.

Всеслав собі на сьомому
 Трояновім віку ⁶³⁾
 Кинув жереб та й поїхав
 По любую дівку.
 І круками, не ногами
 Підперся об коні,
 І прискочив до Київ
 В залізній броні,
 І там собі тільки стружкам
 Від копія свого
 Дотикнувся до княжого
 Стола золотого.
 Від них скочив лютим звіром
 В північній годині,
 З Білгорода обісився
 Ще в тумані синім.
 І візницями тяжкими
 Та трирогачами
 Відчинив іще до раня
 Новгородські брами,
 Розбив славу Ярославу,
 Полив сухі ниви,
 І з Дудуток ⁶⁴⁾ сірим вовком
 Скочив до Немиги. ⁶⁵⁾
 А в Немизі снопі стелють
 Та все головами,
 А молотять по гочовах
 Стальними ціпами;
 І на тоці життя кладуть,
 Решетами сіють
 І живую душу з тіла
 Лопатами віють.

63) Бог його знає, який то був перший вік, з котрого наші батьки віки лічили. З лишкою де-котрі (напр. Кучарський) думають, що тут лік іде з 367 р. коли Слов'яне розбили на Дунаї царградського вєводу Трояна.

64) Дудотки—невеличке місто коло Новгорода Великого.

65) Немига—теперішній Німець.

І береги на Немизі
 Низькі та криваві
 Не бологом посіяні,—
 Руськими костями...

Всеслав було людей судить,
 Князям раду радить,
 А сам в ночі сірим вовком
 І надить і вадить.
 З Київ до Гьмуторканя
 Ще до кур доскочить,
 Путь Хорсові великому ⁶⁶⁾
 Вовком перескочить.
 Тому в Полотськім-дзвенили
 Утреню в Софії,
 А він чув аж у Київ
 Дзвони голоснії.
 Але дарма! В другім тілі,
 Хоч і душа віща,
 Та зазнає біди часто,
 Як та і невіща.
 І на його, може, долю,
 Долю нещасливу,
 Боян віщий і ізмислив
 Приспівку правдиву:
 „Не тра, каже, ні хитрому,
 Ні горазду бути,
 Бо і птиці гораздії
 Суда не минути!“
 О, стогнати руській землі
 Не час, не годину,
 Спом'янувши князів перших,
 Першую годину.
 Не сил було пригвіздати
 Володимира того ⁶⁷⁾

66) Хорс—бог здогону.

67) Володимир I.

До київських гір високих
 Стола золотого.
 І ото ж то тепер стали
 Стяги та коруги:
 Ідні стяги Рурикові,
 Давидові⁶⁸⁾ другі.
 І Волинці⁶⁹⁾ носять роги,
 Ім хоботи крають,
 І їх коп'я на Дунаї.
 Славу їм співають.

III. Поворіт.

I.

Ярославни⁷⁰⁾ тихий голос
 Незнакомий чує,
 Зозулею рано-рано
 Відная воркує:

„Зозулею полечу я,
 Каже, по Дунаї,
 Обмочу рукав бобровий
 На річці Каялі.
 Вийму з князя молодого
 Половецькі стріли
 І утру криваві рани
 На змученім тілі!“

68) Рурик і Давид—сини Ростислава. Рурик княжив у Києві 1194—1211 р.

69) Волинці—то Роман і Мстислав (гл. нот. 49). Вони тим вкраяли хоботи Рурикові і Давидові, що два рази зганяли Рурика з київського стола, ще й за другим разом постригли його в монахи.

70) Присипа Ярославна—дочка князя Ярослава Володимирковича Галицького, друга жінка Ігорєва.

Ярославна рано плаче
 Дрібними сльозами,
 У Путивлі на забраї
 Воркує словами:
 „Ой вітре мій, каже, вітре!
 Буйнее вітрило!
 Чого ж ти, мій господине,
 Віаш через силу?
 Чого мечеш, чого гониш
 Тії стріли хейнські
 На легеньких своїх крилах
 На милого військо?
 А чи ж мало тобі хмари
 Віяти на гори
 Та кораблі колисати
 На синьому морі?
 Чого ж ти, мій господарю,
 Ти мое весілля
 По ковилію степовому
 Як порох розвіє?“

Ярославна рано плаче
 Дрібними сльозами,
 У Путивлі на забраї
 Воркує словами:

„Дніпре славний! Пробив же ти
 Камінні гори
 Через землю половецьку
 На синеє море!
 Милував же ти на собі
 Живі та здорові
 Св'ятославові посади
 В степах Коб'якові;
 Помилуй же мого мужа,
 Дніпре-господине,
 Щоб не слала сліз до нього
 Я на море сине!“

Ярославна рано плаче
Дрібними сльозами,
У Путирлі на забралі
Воркує словами:

„Сонце моє золотє,
Сонце моє яснє!
Всім ти, сонце, єси тепле,
Всім ти єси красне.
Чого ж лучі ті гарячі,
Ті пекучі дуже,
Ти пустило не на хмари,
А на військо мужє?
А змагою серед поля
Луки їм спрагнуло
І тугою на безводді
Тули їм замкнуло!“

2.

Аж бризнуло сине море
Саме в опівночі,
Ідуть змреки туманами,
Закривають очі.
Ігореві Бог путь каже
З неволі до дому,
На руськую землю к отню
Столу золотому.
Позгасали ще з вечера
Вечернії зорі:
Ігорь спить—не спить і чує,
Мислю мірить поле,
Мірить з Дону великого
До малого Донця.
Аж кінць заржав в опівночі,
Ще до сходу сонця.

І Овлур ⁷¹⁾ там за рікою
Свиснув на степові—
Дав князю розуміти,
Що все на готові.
Але князю знать не бути:
Земля загуділа,
Засгукала, загрімала,
Трава зашуміла.
То вже вежі половецькі
З поля під'їмались,
За Ігорем, за Овлуром
У погоню гнались.
А князь Ігорь горностаєм
К трістю підбігає,
Скочив гоголем на воду,
На коня впадає;
З коня скочив босим вовком,
Побіг лугом Донця
І соколом під туманом
Летить на схід сонця,
І збиває сірі гуси,
Лебеді й тетерю
На голодне снідання,
Обід та вечерю.
Коли ж Ігорь через степи
Соколом літає,
То Влур за ним с'рим вовном
Ззаду підбігає.
І обидва студеню
Ресу отрясали,
Бо обидва свої коні
Бистрі підірвали.

71) Овлур чи Влур у співака і Лавр чи Лавр у поч-
никах, що поміг Ігореві утікати із полону, був сам Половчин,
тільки його мати була руська.

—Ой Ігорю!—Донець каже,—
 Немал тобі слави,
 Землі руській весілля,
 Кончаку неслави!
 —О, Донче мій,—Ігорь каже,—
 Немал тобі слава,
 Що милував ти на хвилях
 Сина Св'ятослава;
 Що стелив траву зелену
 Понад берегами,
 Одягав туманом теплим
 Помід деревами.
 Стеріг його ти гоголем
 На воді при вітрі,
 Чайками на бистрих струях,
 Чернядню в повітрі.
 Чи ж не правда, каже, Стугна
 Струю чудну має,
 Бо чужі потоки зжерла,
 Сама голодає.
 І мутні свої струї
 Об корчі ростерла,
 Молодому Ростиславу ⁷²⁾
 Днипро не відперла?
 Там на темнім тім березі
 Мати Ростислава ⁷³⁾
 Оплакала молодого
 Сина Ростислава.
 Там і квіти зажурились,
 Жалобою вкрились
 І дерев'я із тугою
 До землі склонились!

72) Ростислав—син Всеволода і брат Володимира Чернигівського. Він після нещасної бійки з Половцями, щоб утікти від полону, кинувся в річку Стугну, але тяжка броня утопила його. Йому було тоді тільки 22 роки.

73) Мати Ростислава княгиня Анна—дочка половецького хана.

Не сороки ж то на полі
 Вились, скреготали:
 То їдили Гзак з Кончаком
 І сліду шукали.
 І ворони не каркали,
 І галки замовкли,
 Сороки не скреготали,
 Полозі лиш псвзли.
 А дятелі путь до річки
 Тукогом справляють,
 • Соловії живим співом
 Світ оповідають.

І мовить Гзак Кончакові:
 —Ми жалю не маєм:
 Коли сокіл в гніздо летить,
 Соколича маєм ⁷⁴⁾,
 Золоченими стрілами
 Його розстріляєм!—
 А до Гзака Кончак каже:
 —Ми жалю не маєм:
 Коли сокіл в гніздо летить,
 То ми дівку маєм,
 Опутаєм соколича
 Та й жалю не маєм!—

І мовив Гзак Кончакові:
 —Ой, брате мій, брате!
 Коли його опутаєм,
 Жалю будем мати.
 Коли його опутаєм,
 Осміють нас люде,

74) Сокіл—Ігорь, а соколич—Володимир, син його. Володимир у полоні оженився на дочці Кончакові; за нею то й розмовляють половецькі хани.

Бо не буде соколича
І дочки не буде!
Тоді стануть на Каялі
Нас і птиці бити
І у полі половецьким
Вільше нам не жити!...

4.

А пішло ж ходяче слово
Старого Бояна
І на жінку удовицю
Співака Когана,⁷⁵⁾
Що жив колись у Олега
І у Св'ятослава
І ухвалив їм старе врем'я
Діда Ярослава⁷⁶⁾:
„Тяжко тобі і, голово,
Без плечей стояти,
Але гірко й тобі, тілу,
Голови не мати!“
А як справді тілу важко
Без голови бути,
То так важко й землі руській
Без Ігоря бути.
Сонце світитися на небі —
Небо освітілось,
А князь Ігорь в землі руській —
І все звеселилось.
І дівчата на Дунаї
Співають і в'ються
І голоси через море
До Київа плетуться.

75) Коган був такий же співак, як Боян, і жив, як видно, за Боянового ж часу.

76) Ярослав І-й — батько Св'ятослава і від Олега про нього то і співав Коган його синові і внукові.

Ігорь іде Бо ичевом⁷⁷⁾
У Київ на прощу
До св'ятої Матер Божі
В церкву Пирогошу⁷⁸⁾.
Поклонився, помолився
І сів на посаді —
І городи всі веселі
І сторожі раді!

Приспівка.

Колись то ми князям старим
Співали, мій брате!
А потому і молодим
Прийшлося заспівати.
Слава ж Ігорю, Всеволоду! —
Синам Св'ятослава!
Еладириу Ігореву
І дружині слава!
Здорові ж ви, князі, будьте,
Здорова дружино,
Що боретесь за християнів,
Що погані гинуть!
Нехай гинуть погані,
Як у воду камінь!
За те буде князям слава
І дружині. Амінь.

1860. II. 7—9.

77) Боричевом називався колись один із спусків до Дніпра, де була переправа. Тепер недалеко того спуску стоїть Михайлівський монастир.

78) Церква називалась Пирогощею, бо образ у ній так називався Пирогощею через те, що його вивіз із Царяграду купець Пирогоща. Тепер там на тім місці стоїть церква Трьох Св'ятих.

Видання Т-ва „Дністер“

в Кам'янці на Поділлі.

- 1, **С. Руданський.** Твори т. I. 1911 р. Ц. 40 (вичерпано).
- 2, **І. Волошинівський.** „Дріжджів“. Оповідання з селянського життя. 1911 р. Ц. 30 к. (вичерпано).
- 3, **Шевченкове село.** (Опис святкування 50-х роковин смерті Шевченка в Кам'янці, видання ілюстроване). 1911 р. Ціна 10 к.
- 4, **І. Волошинівський та інші.** Розмови про кооперацію (Збірник статей). 1912 року Ц. 15 к. (вичерпано).
- 5, **Листки про кооперацію**—23 листки різних назв.—(Видання вичерпано).
- 6, **В. Стефаник.** Новина та інші оповідання. 1917 р. Ц. 12 кар. (вичерпано).
- 7, **В. Стефаник.** Камінний хрест. 1917 р. (вичерпано).
- 8, **О. Дробіщук.** Арифметика дробових чисел 1919 року. Ц. 50 карб.
- 9, **Шарль Жід.** Шлях до щастя. (Пророкування Фур'є). Ц. 20 карб.
- 10, „ „ Кооперація та робітництво. Ц. 25 карб.
- 11, „ „ Будучина кооперації. Ц. 20 карб.
- 12, **Г. Бекль.** Природа та цивілізація. Ц. 40 к.
- 13, **М. Вовчок.** Маруся. Історичне оповідання.

Друкуються:

- 1, **С. Руданський.** З Історії України (вірші).
- 2, „ „ Козацька вдача (вірші).
- 3, **Т. Шевченко.** Гайдамаки. Поема.
- 4, **Н. Григорій.** Всесвітня історія. Старий світ.
- 5, **Івж. Ф. Лисенко.** Сіль на Вікраїні.

II

Готові до друку:

- 1, **Генсель.** Електротехніка дужого струму. Переказ інженера С. Риндика.
- 2, **С. Безрідний.** „Зерно“. Читанка для II групи.
- 3, „ „ „Зерно“. Читанка для III групи.
- 4, „ „ „Зерно“. Читанка для IV групи.
- 5, **О. Дробіщук.** Арифметика цілих чисел. (Видання друге, поправлене).
- 6, „ „ Арифметика. Післязробова частина (Відношення, пропорції та правила тройні, відсоткові й ин.).
- 7, **М. В. Хемія.**
- 8, **Троїшевський.** Курс природознавства. Ч. I. Повітря, вода і земля. Переклад В. Шаравського.
- 9, **Троїшевський.** Курс природознавства. Ч. II. Рослина та її життя. Переклад О. Ватич.
- 10, **Огнєєв.** Зоологія. Переклад асистента Кам'янецького ун-ту Ю. Русова.
- 11, **Н. Григорій.** Всесвітня історія. Середні віки.
- 12, **М. Гавришук.** Методика навчання.
- 13, **Лей.** Психологія. Переклад з нім. М. Гавришука.
- 14, „ „ Наука виховання та навчання. Переклад з нім. М. Гавришука.
- 15, **Густавсон.** Популярна біологія. Переклад Смиренка.
- 16, **Каміль Флемаріон.** Уранія. Ботан. Переклад В. Дубровського.
- 17, **Ш. Жід.** Про ті переміни, що їх має зробити кооперація в економічному ладі.
- 18, **Міан-Міан Русо.** Громадська умова. Переклад Косенка.
- 19, **Вольтер.** Великий бик. Роман. Переклад з франц. Мухина.

- 20, **Г. Нані.** Буря у п'їтмі. Драма. Переклад И. Стадника.
- 21, **Я. Кваніль.** Вільні хмари. П'еса. Переклад И. Стадника.
- 22, **Глієський.** Шалапут. Жарт. Переклад И. Стадника.
- 23, **Едгар По.** Золотий жук. Перекл. І. Мисика.
- 24, **Р. Стівенсон.** Острів скарбів, Переклад І. Мисика.

Готуються до друку:

- 1, **Проф. Тимірязєв.** Життя рослин. Переклад В. Свідзінського.
- 2, **Д-р Ляй.** Трудова школа. Переклад М. Гавришука.
- 3, **Н. Григорієв.** Всесвітня Історія. Нові віки.
- 4, **Проф. Фармаковський.** Машинознавство. Переклад інж. С. Риндика.
- 5, **В. Остєвальд.** Натурфільософія. Переклад С. Риндика.
- 6, **Франкфурт.** Цукрові буряки.
- 7, **Челпанов.** Вступ до філософії.
- 8, " Психологія.
- 9, **Гізо.** Історія цивілізації Європи. Переклад Д. Бузьга.
- 10, **Ні. Верн.** Вісімдесят тисяч льє під водою.
- 11, " Діти капітана Гранта.
- 12, " Таємничий острів.

